

Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τα ΑμεΑ: η σύγκλιση (;) της νομολογίας του ΕΔΔΑ με τις απαιτήσεις της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ

Στην παρούσα υπόθεση, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε παραβίαση των άρθρων 6 παρ. 3, περ. γ' της ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με την παρ. 1 του ίδιου άρθρου, δεδομένου ότι η παραίτηση του προσφεύγοντα, ατόμου με νοητική αναπηρία, από το δικαίωμά του για νομική συνδρομή δικηγόρου κατά την προδικασία, πραγματοποιήθηκε υπό περιστάσεις οι οποίες δεν εξασφάλισαν την πλήρη κατανόηση της παραίτησης αυτής από τον προσφεύγοντα, ενώ το εν λόγω ελάττωμα δεν θεραπεύτηκε ούτε στη συνέχεια, κατά το στάδιο της κύριας διαδικασίας

άρθρο 6 παρ. 1 και 3, περ. γ', ΕΣΔΑ – ποινική καταδίκη ατόμου με νοητική αναπηρία βασισμένη σε καταθέσεις που πραγματοποίησε κατά την προδικασία χωρίς την παρουσία δικηγόρου – ζήτημα με την εγκυρότητα της παραίτησής του από το δικαίωμα νομικής συνδρομής δικηγόρου – ευαλωτότητα – ακατάλληλη ενημέρωση του προσφεύγοντος εκ μέρους των αρχών για τα δικονομικά του δικαιώματα – μη προσβάσιμες μορφές εγγράφων ενόψει της νοητικής αναπηρίας του προσφεύγοντα – η παραίτηση του προσφεύγοντα έγινε χωρίς τις ελάχιστες εγγυήσεις που είναι ανάλογες με τη σημασία της – περιορισμός του δικαιώματος νομικής συνδρομής χωρίς σοβαρούς λόγους – αποτυχία των δικαστηρίων να αξιολογήσουν την ικανότητα του αιτούντος να προβεί σε έγκυρη παραίτηση – ανυπαρξία θεραπείας του ελαττώματος που υπήρξε κατά την προδικασία στο πλαίσιο της κύριας δίκης – επιρροή του νομικού πλαισίου της ΔΣΔΑΑ στον δικανικό συλλογισμό του ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 23963/21, Υπόθεση Kipelik κατά Τσεχικής Δημοκρατίας, απόφαση της 12ης Ιουνίου 2025 του Πέμπτου Τμήματος

Τον Μάιο του 2016, ο προσφεύγων συνελήφθη από τις αστυνομικές αρχές της Τσεχίας προκειμένου να εξεταστεί ως ύποπτος για ορισμένες διαρρηξίες που είχαν διαπραχθεί. Στο πλαίσιο της προδικαστικής αυτής διαδικασίας, η ενημέρωση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του προσφεύγοντος έγινε με τη χρήση προτυπωμένων εντύπων, στα οποία δήλωσε, μεταξύ άλλων, ότι καταλάβαινε πλήρως το περιεχόμενό τους. Όταν εν τέλει του απαγγέλθηκαν κατηγορίες, δήλωσε ότι δεν θα επέλεγε κάποιον δικηγόρο και ότι ομολόγησε τις κατηγορίες με τη θέλησή του. Η θέση του αυτή δεν άλλαξε ούτε μετά την επιβολή κράτησης σε βάρος του και τον διορισμό δικηγόρου από το αρμόδιο δικαστήριο για την υπόθεσή του.

Κατά τη διάρκεια της κύριας δίκης, ο προσφεύγων διατύπωσε επανειλημμένα ότι οι δηλώσεις που είχε πραγματοποιήσει κατά την προδικασία ήταν αποτέλεσμα της σύγχυσης που τον διακατείχε και της ψυχολογικής πίεσης που δέχτηκε από τις αρχές. Εντός του 2017, διάφορες ψυχιατρικές εκθέσεις έδειξαν ότι ο προσφεύγων ήταν άτομο με ελαφρά νοητική αναπηρία, ωστόσο, η τελευταία χρονικά έκθεση ανέφερε ότι η αναπηρία αυτή δεν ήταν ικανή να τον εμποδίσει να κατανοήσει το πλαίσιο της σχετικής ποινικής διαδικασίας ή να εκπροσωπήσει αποτελεσματικά τον εαυτό του. Συνακόλουθα, το αρμόδιο δικαστήριο καταδίκασε τον προσφεύγοντα σε ποινή φυλάκισης 30 μηνών, ποινή που μειώθηκε στους 24 μήνες κατόπιν ένδικου μέσου που άσκησε.

Ενώπιον πλέον του ΕΔΔΑ, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι η καταδίκη του έγινε με βάση την ομολογία του κατά την προδικασία, η οποία ελήφθη χωρίς την παρουσία δικηγόρου και παρά το γεγονός ότι βρισκόταν σε ευάλωτη θέση λόγω της νοητικής του αναπηρίας. Από την πλευρά της, η εναγόμενη Κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι προϋποθέσεις για νομική συνδρομή σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο δεν είχαν πληρωθεί μέχρι την επιβολή κράτησης στον προσφεύγοντα. Εξάλλου, ο τελευταίος είχε υπογράψει προδικαστικώς διάφορα έγγραφα που επιβεβαίωναν την επαρκή ενημέρωση που έλαβε σχετικά με τα δικαιώματά του, καθώς και την επιθυμία του να παραιτηθεί από το δικαίωμα επιλογής δικηγόρου.

Με την απόφασή του στις 12 Ιουνίου 2025, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το δικαίωμα του προσφεύγοντος σε νομική συνδρομή περιορίστηκε αδικαιολόγητα κατά το στάδιο της προδικασίας, δεδομένου ότι η ομολογία του έγινε χωρίς την παρουσία δικηγόρου. Το γεγονός αυτό επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τη δικαιοσύνη της κρίσιμης ποινικής διαδικασίας στο σύνολό της, διότι τα εθνικά δικαστήρια δεν εξέτασαν επαρκώς την ικανότητα του προσφεύγοντος να παραιτηθεί έγκυρα από το εν λόγω δικαίωμα. Συνεπώς, σε συνδυασμό με

την ανυπαρξία θεραπείας του ελαττώματος αυτού κατά την κύρια διαδικασία, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι όλη η εθνική διαδικασία ήταν άδικη σε βάρος του προσφεύγοντος και αναγνώρισε την παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3, περ. γ', σε συνδυασμό με την παρ. 1 του ίδιου άρθρου.

Παρατηρήσεις

*Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου**

I. Πραγματικά περιστατικά – Επιχειρήματα των διάδικων μερών

Στις 19 Μαΐου 2016, οι αστυνομικές αρχές του εναγόμενου Κράτους συνέλαβαν τον προσφεύγοντα στο πλαίσιο έρευνας που διενεργούσαν για την εξιχνίαση ορισμένων διαρρήξεων. Την ίδια ημέρα, ο προσφεύγων εξετάστηκε ως ύποπτος, ενώ κατά τη διάρκεια της σχετικής διαδικασίας, ο τελευταίος υπέγραψε ένα προτυπωμένο έγγραφο με το οποίο δήλωνε ότι είχε πληροφορηθεί για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του (συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων νομικής συνδρομής δικηγόρου και σιωπής) και ότι τα είχε κατανοήσει πλήρως. Ωστόσο, ανέφερε ότι δεν επιθυμούσε να κάνει χρήση τους, αλλά, αντίθετα, ήταν διατεθειμένος να προσκομίσει στοιχεία στις αρχές. Πράγματι, ο προσφεύγων περιέγραψε με λεπτομέρεια τις πράξεις του, με αποτέλεσμα να ασκηθεί ποινική δίωξη εναντίον του.

Κατά τη διάρκεια της δίωξης αυτής, ο προσφεύγων υπέγραψε εκ νέου ορισμένα έγγραφα με τα οποία δήλωνε ότι δεν θα επέλεγε κάποιον δικηγόρο και επιβεβαίωσε ότι ήταν σωματικά και ψυχικά υγιής. Τελικώς, του ανατέθηκε δικηγόρος από το εθνικό δικαστήριο που ήταν αρμόδιο να εξετάσει την πιθανότητα κράτησής του. Στο μεταξύ, η κράτηση αυτή είχε ήδη επιβληθεί στον προσφεύγοντα που επανέλαβε ότι η ομολογία του έγινε με τη δική του ελεύθερη βούληση.

Στις 11 Οκτωβρίου 2016, στο πλαίσιο ακροαματικής διαδικασίας της κύριας δίκης του, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε επανειλημμένα ότι η υπογραφή των εγγράφων κατά την προδικασία έγινε ενόσω βρισκόταν σε σύγχυση και υπό την ψυχολογική πίεση των αστυνομικών αρχών. Παράλληλα, ο δικηγόρος που του είχε ανατεθεί ανέφερε ότι πιθανότατα ο προσφεύγων δεν είχε κατανοήσει πλήρως τις συμβουλές του σχετικά με το περιεχόμενο του δικαιώματος σιωπής. Επιπλέον, εντός του 2017, διενεργήθηκαν διάφορες ψυχιατρικές πραγματογνωμοσύνες, κοινό σημείο των οποίων ήταν το γεγονός ότι ο προσφεύγων είχε μια ελαφριά νοητική αναπηρία, κυρίως λόγω του χαμηλού δείκτη νοημοσύνης του. Ωστόσο, σύμφωνα με την τελευταία ψυχιατρική έκθεση, η οποία κατέστη καθοριστική για την τελική κρίση του εθνικού δικαστηρίου, παρά τη νοητική αναπηρία του προσφεύγοντος, εκείνος ήταν σε θέση να δικαστεί, να κατανοήσει το πλαίσιο της κρίσιμης ποινικής διαδικασίας, ιδίως το περιεχόμενο των εγγράφων, και να εκπροσωπήσει αποτελεσματικά τον εαυτό του. Με άλλα λόγια, η αντιληπτική του ικανότητα ήταν μειωμένη, αλλά όχι απύουσα, ώστε να τεθεί ζήτημα χειραγώγησής του κατά την προδικασία.

Ως εκ τούτου, το αρμόδιο περιφερειακό δικαστήριο της Τσεχίας καταδίκασε τον προσφεύγοντα σε 30 μήνες φυλάκισης. Στο ίδιο αποτέλεσμα κατέληξε και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, το οποίο έκρινε ότι η ικανότητα του προσφεύγοντος να υπερασπιστεί τον εαυτό του αξιολογήθηκε επαρκώς, ενώ δεν υπήρχαν ενδείξεις τυχόν καταναγκασμού ή πίεσης που τον οδήγησαν στο να ομολογήσει προδικαστικά.

Εν τέλει, η ποινή του προσφεύγοντος μειώθηκε σε 2 έτη φυλάκισης κατόπιν άσκησης εκ μέρους του ενδίκου μέσου ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου της Τσεχίας, χωρίς να υπάρξει εντούτοις κάποια μεταβολή στην κρίση του αρμόδιου δικαστηρίου σχετικά με το ότι δεν υπήρχε ανάγκη παροχής νομικής συνδρομής στον προσφεύγοντα. Αντίστοιχα, απορρίφθηκε και η συνταγματική προσφυγή του (η οποία περιλάμβανε σχετικό παράπονο παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 1 και 3 ΕΣΔΑ), διότι το Συνταγματικό Δικαστήριο, βασιζόμενο στα συμπεράσματα των προαναφερόμενων ψυχιατρικών εκθέσεων, αλλά και στην απλοϊκότητα

* ΜΔΕ, Ασκ. Δικηγόρος, Υπότροφος «Ε. Βασιλακάκη», ΚΔΕΟΔ

των αδικημάτων του προσφεύγοντος, επανέλαβε ότι ο προσφεύγων ήταν ικανός να κατανοήσει τον σκοπό της ποινικής διαδικασίας που κινήθηκε εναντίον του.

Εντός του πλαισίου αυτού, ο προσφεύγων κατέθεσε προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ και επικαλέστηκε παραβίαση των άρθρων 6 παρ. 1 και παρ. 3, περ. γ', της ΕΣΔΑ, ισχυριζόμενος ότι η καταδίκη του έγινε χωρίς να ληφθεί υπόψιν η νοητική του αναπηρία και χωρίς τη νομική συνδρομή δικηγόρου. Ειδικότερα, υποστήριξε ότι η αναπηρία του, σε συνδυασμό με την ευαλωτότητα που την συνόδευε, καθιστούσαν αναγκαία την παρουσία δικηγόρου κατά τη διάρκεια της προδικασίας, όταν προέβη στην ομολογία του, στην οποία εξάλλου βασίστηκε η καταδίκη του. Αναφέρθηκε μάλιστα και σε πιθανό συστημικό πρόβλημα της Τσεχίας, διότι το ζήτημα της μη εκπροσώπησής του από δικηγόρο εμφανίστηκε και σε προηγούμενες ποινικές διαδικασίες στις οποίες ενεπλάκη. Ταυτόχρονα, ο προσφεύγων ανέφερε ότι το εθνικό δίκαιο είναι ιδιαίτερα ασαφές όσον αφορά τη θέσπιση αντικειμενικών κριτηρίων ως προς τον καθορισμό της ευαλωτότητας ενός προσώπου, ενώ γενικότερα δεν υφίστανται εντός της Τσεχίας κατευθυντήριες γραμμές που να διευκολύνουν τις αστυνομικές αρχές ώστε να κρίνουν αν κάποιος χρειάζεται νομική υποστήριξη στην προδικαστική διαδικασία.

Από την πλευρά της, η εναγόμενη Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι οι προϋποθέσεις για νομική συνδρομή δεν πληρώθηκαν σύμφωνα με τον εθνικό κώδικα ποινικής δικονομίας. Επιπλέον, υποστήριξε ότι η νοητική αναπηρία του προσφεύγοντος δεν είχε θέσει ποτέ υπό αμφισβήτηση στο παρελθόν την ικανότητά του να υπερασπιστεί τον εαυτό του, λαμβανομένων υπόψιν των διαδικασιών που είχαν κινηθεί σε βάρος του και παλαιότερα. Συνολικά, η εν λόγω ελαφριά αναπηρία δεν κατέστησε τον προσφεύγοντα σε κάποια ευάλωτη θέση, διότι διατηρούσε το δικαίωμα να ασκήσει ένσταση κατά της ομολογίας στην οποία είχε προβεί και, γενικότερα, η ποινική διαδικασία που κατέληξε στην καταδίκη του διέθετε όλες τις απαραίτητες διαδικαστικές εγγυήσεις.

Στην απόφασή του, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έλαβε υπόψιν, αφενός, τον εθνικό κώδικα ποινικής δικονομίας, σε συνδυασμό με ορισμένες σχετικές δικαστικές αποφάσεις των ανώτατων δικαστηρίων της Τσεχίας, και, αφετέρου, το διεθνές νομικό πλαίσιο αναφορικά με το δικαίωμα πρόσβασης των ΑμεΑ στη δικαιοσύνη. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ προβαίνει σε ποικίλες αναφορές στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (στο εξής: ΔΣΔΑΑ), στη νομολογία της Επιτροπής της Σύμβασης, καθώς και σε άλλα σχετικά κείμενα οργάνων του ΟΗΕ. Τέλος, παραπομπή έγινε και στην ενωσιακή Οδηγία 2013/48 σχετικά, μεταξύ άλλων, με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας. Η σημασία των παραπομπών αυτών θα σχολιαστεί στη συνέχεια.

II. Η απόφαση του ΕΔΔΑ επί της ουσίας

Σε επίπεδο γενικών αρχών, το ΕΔΔΑ χαρακτήρισε το δικαίωμα υπεράσπισης από δικηγόρο, όπως αυτό προβλέπεται στο άρθρο 6 παρ. 3, περ. γ', ΕΣΔΑ, ως θεμελιώδες για την ομαλή διεξαγωγή της δίκαιης δίκης υπό το άρθρο 6 παρ. 1. Μάλιστα, η πρόσβαση σε δικηγόρο είναι ιδιαίτερα σημαντική κατά τη διάρκεια της αστυνομικής κράτησης και, γενικότερα, κατά το στάδιο της προδικασίας, όταν ο ύποπτος είναι πιο ευάλωτος, αποτελώντας δηλαδή μια εγγύηση απέναντι σε αυθαίρετες συμπεριφορές των αρχών¹. Ταυτόχρονα, η ευαλωτότητα αυτή μπορεί να ενισχυθεί λόγω της περιπλοκότητας της σχετικής ποινικής διαδικασίας αλλά και νομοθεσίας, ιδίως όσον αφορά τη συλλογή των αποδείξεων². Αξίζει να αναφερθεί ότι η νομολογία που παραθέτει το ΕΔΔΑ ως προς το θέμα της πολυπλοκότητας του εθνικού δικαίου σχετίζεται με προσφεύγοντες που δεν ενέπιπταν σε κάποια κατηγορία ΑμεΑ. Συνακόλουθα, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι το ζήτημα εμφανίζεται πιθανώς ακόμη πιο έντονο σε περιπτώσεις ατόμων με νοητικές αναπηρίες, όπως στην παρούσα απόφαση, εφόσον πρόκειται, εξάλλου, για άτομα που έχουν χαρακτηριστεί ήδη ως ευάλωτα από το ΕΔΔΑ, γεγονός που

¹ ΕΔΔΑ *Ibrahim και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγές Νος 50541/08, 50571/08, 50573/08 και 40351/09), απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2016 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 255.

² Ibid, παρ. 253, ΕΔΔΑ *Salduz κατά Τουρκίας* (Προσφυγή Νο 36391/02), απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2008 του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, παρ. 52-54.

οδηγεί στην ανάγκη ισχυρότερης θεμελίωσης των περιορισμών που επιβάλλονται³. Σε κάθε περίπτωση, αν και το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο δεν είναι απόλυτο, εντούτοις η τυχόν παραίτηση από αυτό πρέπει να γίνεται στο πλαίσιο εγγυήσεων που θα εξασφαλίζουν ότι ο εκάστοτε ύποπτος έχει πλήρη επίγνωση των συνεπειών που επιφέρει μια τέτοια παραίτηση⁴.

Εφαρμόζοντας τις παραπάνω αρχές στη σχολιαζόμενη υπόθεση, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι το κύριο ζήτημα είναι το κατά πόσον η παραίτηση του προσφεύγοντος, ατόμου με νοητική αναπηρία, από το δικαίωμα νομικής συνδρομής, η οποία έγινε με τη χρήση προτυπωμένων εγγράφων χωρίς την παρουσία δικηγόρου, αλλά και η ομολογία του, ήταν έγκυρες⁵. Ενόψει της παραδοχής ότι μια αστυνομική ανάκριση είναι ένα αρκετά αγχωτικό γεγονός, ιδίως για τα ΑμεΑ⁶, το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι υπήρχαν αρκετές ενδείξεις για τη νοητική αναπηρία (και άρα την ευαλωτότητα) του προσφεύγοντος, όπως το ότι ολοκλήρωσε μόνο το δημοτικό σχολείο και ότι παρακολουθείτο ψυχιατρικά από μικρή ηλικία. Επομένως, οι αρχές θα έπρεπε να εξασφαλίσουν σαφώς ότι αυτός μπορούσε να κατανοήσει τις συνέπειες της παραίτησής του. Η μη αμφισβήτηση σε επίσημο επίπεδο της νοητικής ικανότητας του προσφεύγοντος σε προηγούμενη διαδικασία δεν αναιρεί τη συγκεκριμένη υποχρέωση.

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο ανέφερε ότι, στην προκειμένη περίπτωση, οι αρμόδιες εθνικές αρχές θα έπρεπε να λάβουν επιπλέον μέτρα, πέρα από τις απλές συμβουλές και το περιεχόμενο των προτυπωμένων εγγράφων, προκειμένου να παρέχουν στον προσφεύγοντα την κατάλληλη, εξατομικευμένη βοήθεια που θα χρειαζόταν, και να καταστήσουν τις σχετικές πληροφορίες προσβάσιμες. Εντούτοις, διαπίστωσε ότι, εκτός από τον κώδικα ποινικής δικονομίας, δεν υφίσταται καμία άλλη εθνική διάταξη, πρόγραμμα ή κατευθυντήριες γραμμές που να προβλέπουν πιθανές διαδικαστικές προσαρμογές για τα ΑμεΑ στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών. Συνεπώς, ελλείπει αυτών των απαραίτητων διαδικαστικών εγγυήσεων, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το δικαίωμα του προσφεύγοντος για νομική συνδρομή περιορίστηκε αδικαιολόγητα, χωρίς να υπάρχουν δηλαδή σοβαροί λόγοι για αυτό, κάτι που έκανε δεκτό και η ίδια η εναγόμενη Κυβέρνηση.

Ενόψει των διαπιστώσεων αυτών, το Δικαστήριο εξέτασε καταληκτικά την επιρροή που είχε ο περιορισμός αυτός στο σύνολο της κρίσιμης εθνικής διαδικασίας. Το ΕΔΔΑ, συνακόλουθα, παρατήρησε πως η ομολογία που αποκτήθηκε κατά την προδικασία αποτέλεσε το βασικό στοιχείο για την καταδίκη του προσφεύγοντος. Ωστόσο, τα εθνικά δικαστήρια δεν έλεγχαν το κατά πόσο η παραίτηση του προσφεύγοντος από τη νομική συνδρομή δικηγόρου, η οποία συνόδευε την ομολογία αυτή, ήταν έγκυρη. Σε κάθε περίπτωση, το ελάττωμα αυτό δεν θεραπεύτηκε σε κανένα μεταγενέστερο σημείο της κύριας δίκης μέσω άλλων διαδικαστικών εγγυήσεων, καθιστώντας τη δίκη του προσφεύγοντος άδικη στο σύνολό της. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε την ύπαρξη παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 3, περ. γ', σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, και επιδίκασε 3.000 ευρώ για ηθική βλάβη και 800 ευρώ για δικαστικές δαπάνες.

³. ΕΔΔΑ Α.- *M.V. κατά Φινλανδίας* (Προσφυγή No 53251/13), απόφαση της 23ης Μαρτίου 2017 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 73, ΕΔΔΑ *Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας* (Προσφυγή No 38832/06), απόφαση της 20ής Μαΐου 2010 του Δεύτερου Τμήματος, παρ. 42, ΕΔΔΑ *Ibrahim και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 274. Βλ. P. WELLER, *Legal Capacity and Access to Justice: The Right to Participation in the CRPD*, Laws, 2016, σ. 8. Το γεγονός αυτό επισημαίνεται και από το ίδιο το ΕΔΔΑ στην παρ. 84 της σχολιαζόμενης απόφασης, όπου αναφέρεται η πολυπλοκότητα των εγγράφων που περιγράφουν τα δικαιώματα ενός υπόπτου, η οποία θα δυσκόλευε ακόμη και άτομα χωρίς κάποια νοητική αναπηρία.

⁴. ΕΔΔΑ *Pishchalnikov κατά Ρωσίας* (Προσφυγή No 7025/04), απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2009 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 77. Βλ. Τ. ΖΟΛΩΤΑΣ, Άρθρο 6§3 – Δικαιώματα του Κατηγορουμένου, σε: Ι. Σαρμάς / Ξ. Κοντιάδης / Χ. Ανθόπουλος (επιμ.), ΕΣΔΑ, Κατ' άρθρο ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα, 2021, σσ. 361-365.

⁵. Βλ. παρ. 77 της σχολιαζόμενης απόφασης.

⁶. ΕΔΔΑ *Hasáliková κατά Σλοβακίας* (Προσφυγή No 39654/15), απόφαση της 24ης Ιουνίου 2021 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 68.

III. Η σημασία των αναφορών του Δικαστηρίου στη ΔΣΔΑΑ και το σχετικό διεθνές νομικό πλαίσιο – Αντιδιαστολή με την έννοια της ευαλωτότητας

Όπως προαναφέρθηκε, το ΕΔΔΑ προέβη σε αρκετά εκτεταμένες αναφορές σχετικά με το περιεχόμενο του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί στη διεθνή έννομη τάξη, τόσο σε επίπεδο ΔΣΔΑΑ, όσο και σε επίπεδο ΟΗΕ γενικότερα⁷. Συγκεκριμένα, γίνεται καταρχάς λόγος για τα άρθρα 9 και 13 της ΔΣΔΑΑ, τα οποία αφορούν την αρχή της προσβασιμότητας και το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, αντίστοιχα. Γίνεται δεκτό ότι τα εν λόγω άρθρα πρέπει να ερμηνεύονται συνδυαστικά προκειμένου να εξασφαλίζεται μια συνολικότερη προαγωγή του κρίσιμου αυτού δικαιώματος για τα ΑμεΑ, τόσο σε επίπεδο δομημένου περιβάλλοντος όσο και στο επίπεδο των σχετικών πληροφοριών της εκάστοτε διαδικασίας (όπως μας ενδιαφέρει εν προκειμένω)⁸. Σε περαιτέρω διευκρινίσεις για την πραγμάτωση αυτής της πρόσβασης προέβη και η Επιτροπή της ΔΣΔΑΑ με τη νομολογία στην οποία παραπέμπει το Δικαστήριο του Στρασβούργου στη συνέχεια⁹. Μάλιστα, η Επιτροπή εξέδωσε και σχετικές καταληκτικές παρατηρήσεις, οι οποίες αφορούν συγκεκριμένα το εναγόμενο Κράτος της Τσεχίας πάνω στα δύο προαναφερόμενα άρθρα, με ειδική αναφορά στην έλλειψη πρόσβασης στη δικαιοσύνη που παρατηρείται για τα άτομα με νοητικές αναπηρίες. Τέλος, το διεθνές νομικό πλαίσιο, που είναι σχετικό με τη σχολιαζόμενη απόφαση, συμπληρώνουν η έκθεση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα περί της συμβολής του άρθρου 13 της ΔΣΔΑΑ στην πραγμάτωση της ουσιαστικής ισότητας σε ζητήματα πρόσβασης στη δικαιοσύνη (όπως μέσω της εξασφάλισης της ισότητας των όπλων¹⁰) και οι διεθνείς αρχές και κατευθυντήριες γραμμές για την πρόσβαση των ΑμεΑ στη δικαιοσύνη του Ειδικού Εισηγητή για τα δικαιώματα των ΑμεΑ.

Επομένως, τα ερωτήματα που εύλογα θα μπορούσαν να τεθούν ενόψει των αναφορών αυτών είναι δύο και συνδέονται μεταξύ τους. Το πρώτο σχετίζεται με την πραγματική σημασία της επίκλησης του παραπάνω πλαισίου εντός μιας απόφασης του ΕΔΔΑ. Καταρχάς, η ΔΣΔΑΑ έχει επικυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, συνεπώς η εναρμόνιση των υποχρεώσεων που πηγάζουν από τη Σύμβαση και την ΕΣΔΑ εμφανίζεται ιδιαίτερα σημαντική για την πιο ομοιόμορφη προστασία των δικαιωμάτων των ΑμεΑ¹¹. Πράγματι, τα τελευταία χρόνια, το Δικαστήριο του Στρασβούργου παραπέμπει όλο και πιο συχνά σε διατάξεις της ΔΣΔΑΑ, δείχνοντας μια τάση προς αυτή την κατεύθυνση¹².

Το δεύτερο ερώτημα, και πιθανώς το πλέον σημαντικό, αφορά το κατά πόσον το ΕΔΔΑ ενσωματώνει ουσιαστικά τη λογική της ΔΣΔΑΑ στις αποφάσεις του περί παραβιάσεων των δικαιωμάτων των ΑμεΑ. Αν και οι πρώτες αποφάσεις που απασχόλησαν το Δικαστήριο ως προς τις διακρίσεις λόγω αναπηρίας μετά τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης εμφάνισαν μια ιδιαίτερα θετική σύγκλιση των δύο εννόμων τάξεων¹³, γίνεται δεκτό ότι, από τότε, η στάση του

⁷. Βλ. παρ. 49-57 της σχολιαζόμενης απόφασης.

⁸. E. FLYNN, Article 13 Access to Justice, σε: V. Della Fina / R. Cera / G. Palmisano (eds), The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: A Commentary, Springer, 2017, σσ. 290-291.

⁹. Βλ. παρ. 50-52 της σχολιαζόμενης απόφασης.

¹⁰. Εξάλλου, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, η ισότητα όπλων αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους που επιδιώκει το άρθρο 6 παρ. 3, περ. γ', ΕΣΔΑ. Βλ. T. ΖΟΛΩΤΑΣ, ό.π., σ. 360.

¹¹. E. ÇELİK, Exploring the Use of the Concept of Human Dignity in Disability Human Rights Law: From the CRPD to the ECtHR, The Age of Human Rights Journal, 2021, σ. 30, όπου αναφέρεται ότι κοινός άξονας των δύο κειμένων αποτελεί η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

¹². Βλ., ενδεικτικά, ΕΔΔΑ *Enver Sahin κατά Τουρκίας* (Προσφυγή No 23065/12), απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2018 του Δεύτερου Τμήματος, παρ. 25, ΕΔΔΑ *Guberina κατά Κροατίας* (Προσφυγή No 23682/13), απόφαση της 22ας Μαρτίου 2016 του Δεύτερου Τμήματος, παρ. 34-35, ΕΔΔΑ *G.L. κατά Ιταλίας* (Προσφυγή No 59751/15), απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2020 του Πρώτου Τμήματος, παρ. 26.

¹³. ΕΔΔΑ *Glor κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No 13444/04), απόφαση της 30ής Απριλίου 2009 του Πρώτου Τμήματος, ΕΔΔΑ *Alajos Kiss κατά Ουγγαρίας*, ό.π., J. CLIFFORD, The UN Disability Convention and its Impact on European Equality Law, The Equal Rights Review, 2011, σσ. 20-22.

Δικαστηρίου είναι αρκετά ασυνεπής αναφορικά με την ενσωμάτωση των απαιτήσεων της Σύμβασης¹⁴.

Επιστρέφοντας στη σχολιαζόμενη απόφαση, επομένως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί εύλογα ότι η λογική και το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 13 της ΔΣΔΑΑ για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη εντοπίζονται στη συλλογιστική του Δικαστηρίου του Στρασβούργου. Το ΕΔΔΑ κάνει λόγο για την «εξατομικευμένη» βοήθεια την οποία θα έπρεπε να είχε λάβει ο προσφεύγων κατά την προδικασία, η οποία δεν θα έπρεπε να συνίσταται απλώς στη χρήση προτυπωμένων εγγράφων¹⁵. Το στοιχείο αυτό της εξατομικευμένης αντιμετώπισης των αναγκών/δικαιωμάτων των ΑμεΑ είναι πράγματι ιδιαίτερα σημαντικό στο πλαίσιο της πρόσβασης των τελευταίων στη δικαιοσύνη κατά τη διαμόρφωση των διαδικαστικών προσαρμογών που απαιτεί τόσο η ΔΣΔΑΑ όσο και οι προαναφερόμενες διεθνείς αρχές επ' αυτού (Αρχή υπ' αριθμ. 3)¹⁶. Ταυτόχρονα, το ΕΔΔΑ, τονίζοντας ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως εν προκειμένω, χρειάζεται η ενεργοποίηση ειδικών διαδικαστικών εγγυήσεων ώστε να προστατευτούν αποτελεσματικότερα τα συμφέροντα των ατόμων με νοητικές αναπηρίες, αναφέρεται σε συγκεκριμένα παραδείγματα τέτοιων προσαρμογών, όπως προσβάσιμες και φιλικές εκδόσεις των επίμαχων εγγράφων ή παρουσία κάποιου μεσολαβητή που θα διευκόλυνε την επικοινωνία του προσφεύγοντος με τις αρχές¹⁷. Τα παραδείγματα αυτά είναι από τα πιο χαρακτηριστικά που μπορεί να εντοπίσει κανείς στα σχετικά σχόλια της Επιτροπής της ΔΣΔΑΑ και της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα¹⁸.

Πιθανώς, το μοναδικό στοιχείο το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει εμπόδιο στην παρατηρούμενη αυτή σύγκλιση είναι εκείνο της ευαλωτότητας. Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι ο όρος «ευαλωτότητα» απουσιάζει πλήρως από το κείμενο της ΔΣΔΑΑ, γίνεται δεκτό ότι ο εν λόγω όρος μπορεί εύκολα να συνδεθεί με μια τυχόν πατερναλιστική στάση του Δικαστηρίου, ανάλογα με τον τρόπο χρήσης της¹⁹. Εξάλλου, πολύ πρόσφατα, η Επιτροπή της ΔΣΔΑΑ εξέδωσε ορισμένες καταληκτικές παρατηρήσεις απευθυνόμενες προς την ΕΕ, οι οποίες, σε ό,τι έχουν να κάνουν με το άρθρο 13 της ΔΣΔΑΑ, πρότειναν στην Ένωση να τροποποιήσει ακριβώς το ποινικό νομοθετικό πλαίσιο των Οδηγιών της, ώστε να αποφευχθούν αρνητικά τεκμήρια που συνδέουν την ευαλωτότητα και την αναπηρία με την έλλειψη νομικής ικανότητας²⁰. Σε κάθε περίπτωση, η ευαλωτότητα παραμένει σημαντικό στοιχείο για τη νομολογία του ΕΔΔΑ, προκειμένου να εξασφαλίσει μια πληρέστερη προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες (π.χ. ΑμεΑ, όπως εν προκειμένω). Πάντως, το ενδιαφέρον στη σχολιαζόμενη υπόθεση είναι το γεγονός ότι το Δικαστήριο

¹⁴. Βλ., για παράδειγμα, Ε. ÇELİK, ό.π., σ. 40, Μ. VRANCKEN, Reasonable Accommodation in Schools in S. v. the Czech Republic: How the ECtHR's Position on the CRPD has Become Untenable, Strasbourg Observers, 04.02.2025, διαθέσιμο σε: <https://strasbourgobservers.com/2025/02/04/reasonable-accommodation-in-schools-in-s-v-the-czech-republic-how-the-ecthrs-position-on-the-crpdp-has-become-untenable/>, A clash of rights (models)? The ECtHR and the CRPD, Mental Capacity Law and Policy, 25.03.2025, διαθέσιμο σε: <https://www.mentalcapacitylawandpolicy.org.uk/a-clash-of-rights-models-the-ecthr-and-the-crpdp/>.

¹⁵. Βλ. παρ. 83 της σχολιαζόμενης απόφασης.

¹⁶. Ε. FLYNN, Article 13 Access to Justice, σε: I. Bantekas / M. Ashley Stein / D. Anastasiou (eds), The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: A Commentary, Oxford University Press, 2018, σσ. 390-391, 393.

¹⁷. Βλ. παρ. 87 της σχολιαζόμενης απόφασης.

¹⁸. CRPD, General comment No. 1 (Article 12: Equality before the law), CRPD/C/GC/1, 19.05.2014, παρ. 34, 37, 39, Human Rights Council, Right to access to justice under article 13 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, A/HRC/37/25, 27.12.2017, παρ. 21-24.

¹⁹. Ο. MJOLL ARNARDOTTIR, Vulnerability under Article 14 of the European Convention on Human Rights – Innovation or Business as Usual?, Oslo Law Review, 2017, σσ. 157-159, 162-163. Για μια διαφορετική άποψη, βλ. Μ. HEIKKILÄ, Disability and Vulnerability: A Human Rights Reading of the Responsive State, The International Journal of Human Rights, 2020, σ. 1185.

²⁰. CRPD, Concluding observations on the combined second and third periodic reports of the European Union, CRPD/C/EU/CO/2-3, 21.03.2025, παρ. 34-35, L. WADDINGTON, EU Criminal Law and Persons with Disabilities: Reflections on "Vulnerability" and the Influence of the CRPD, Cambridge University Press, 2022, σσ. 87-89.

επιχείρησε να εφαρμόσει το πλαίσιο περί ευαλωτότητας και, κατ' επέκταση, του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη κατά τρόπο «μη πατερναλιστικό»²¹.

IV. Συμπεράσματα

Η απόφαση *Krpelik*, πέρα από τη θετική της έκβαση για τα δικαιώματα του προσφεύγοντος, εμφανίζει ένα επιπλέον ενδιαφέρον αναφορικά με τη σύγκλιση της ερμηνείας της ΕΣΔΑ με τη ΔΣΔΑΑ και άρα, συνακόλουθα, τη σύγκλιση των υποχρεώσεων των κρατών που πηγάζουν από τις δύο διεθνείς συμβάσεις. Το γεγονός αυτό εντοπίζεται όχι απλώς σε επίπεδο παραπομπών του σχετικού διεθνούς νομικού πλαισίου, αλλά και στην ένταξη αυτού στον δικανικό συλλογισμό του Δικαστηρίου. Ωστόσο, ενόψει της προαναφερόμενης ασυνέπειας που εμφανίζει το ΕΔΔΑ, ιδίως ως προς τα ζητήματα αναπηρίας, θα χρειαστούν περισσότερες αποφάσεις παρόμοιου περιεχομένου ώστε να υπάρχουν ασφαλέστερα συμπεράσματα που να θέτουν την εν λόγω σύγκλιση σε στιβαρότερη βάση.

²¹. Βλ. παρ. 87 της σχολιαζόμενης απόφασης.